

gondolat- jár!

A JATE BTK KISZ-BIZOTTSAGANAK KIAD-
VÁNYA 1984. 1. sz.

HAROM ELŐPZELES A MAGYAR GAZDASÁG REFORMJAROL.....2.

"Mindenesetre a munkásoktól,,
mint a legilletékesebbektől sen-
ártana tudakozódní, hogy milyen
tulajdonformában és szervezeti
keretek között szeretnének és
tudnának legjobban dolgozni."
-- Posta István írása

"PUSZTULÓ NÉP VAGYUNK" ;.....7.

"Gyerek ott nincs, ahol utjában
van a fölkapaszkodásnak, az é-
letvitelnek, az életnődígenynek."
- Takács József beszélgetett
Kováts Zoltánnal

TÖRTÉNELMI TUDATUNK A KÖZVELE- MÉNYKUTATÁSOK TÜKRÉBEN10.

"1979-ben az ország felnőtt la-
kosságát képviselő megkérdezettek
89 %-a értett azzal egyet, hogy
az ember csak büszke lehet arra,
hogy nagynak született." - Bár-
di Nándor ismertetése

LÁBJEGYZETEK EGY LEXIKONCIKK- HEZ13.

"De most, hogy 1984 eljött, s
bábizonyította, hogy az 1984
nem prófécia, hanem regény, még-
hózzá utópia, ideje, hogy végre
műfajának megfelelően vegyük
szemügyre ezt az alkotást. - Szó-
nyi György Endre jegyzete

Illusztrá-
ciók: Sziji
Ferenc

HELYREIGAZÍTÁS18.

"a beszoigáltatás nen kacsák és disz-
nók ügyetlen kergetése, míg a gazda
leleplező, kritikus haraggal a kane-
rába néz." - Balog József kritikája
a Te rongyos élet... c. filmakotás-
ról

A BÖLCSÉSZRŐL20.

"Ugy, gondolom, elegendő szerkesztői
konceptió az, hogy a gyűjtemény suly-
pontjai... jól elkülönülnek." -
Blusztus Imre válasza Balog József
mult számunkban megjelent kritikájá-
ra

KALLÓS ZOLTÁN ÉS CSOÓRI SÁNDOR A MORA-KOLLEGIUMBAN21.

"A költészet különféle korszakaiban
a népművészet jelenléte kitapintha-
tó, Balassitól Nagy Lászlóig. És
biztos vagyok abban, hogy ha más
formában is, de ezután is így lesz."
- Erdélyi Eszter tudósítása

HIREK.....22.

George Orwell: HOMMAGE TO CATALONIA /részlet/.....15.
"A Néphadsereg egy tisztje előtt akkoriban effélet
mondani olyan volt, mintha a vörös hisztéria idején
valaki a Lovasklubban jelentette volna ki magáról,
hogy kommunista." - Szónyi György Endre fordítása

HÁROM ELKÉPZELÉS A MAGYAR GAZDASÁG REFORMJÁRÓL

A gazdasági reformok "relesztánszát" éljük. Néhány megvalósult elképzelés hatását naponta érezhetjük. A közelmúlt reformgondolataiból hármat választottam ki rövid bemutatásra, összehasonlításra.

Liska Tibor koncepciója a legradikálisabb: szakít a mai gyakorlattal és elvi vonatkozásban is gyökeresen új. A következőkben Tarsosy Jenő: "Liska Tibor koncepciója, a szocialista vállalkozás" c. ismertetője // alapján mutatom be, a leglényegesebbekre szorítkozva.

A termelési eszközök társadalmi tulajdonát követeli azért, hogy azt senki /állam vagy annak nevében egy bürokratikus réteg/ ne sajátíthassa ki, így szerevezve magának rendelkezési monopóliumot. Gazdaságunkat fejlett árutermelő gazdaságnak tartja, ezért ehhez adekvát valóságos pénzt és piacot kíván. Ez a feltétele a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódásnak, a szabad versenynek és a kereslet-kinálat összhangjának. /Liska nem tartja a világgazdaság piaci versenyét és áralakulását ideálisnak, mégis ezt választja a jelenlegi árkonstruálás helyett. / Koncepciójában a szabad verseny elválaszthatatlan a demokráciától, melynek alapja a társadalmi gazdasági pozíciókért való szabad verseny joga. E versenyben az érvényesülés kritériuma csak a társadalom számára nyújtott teljesítmény lehet.

A szocializmus autentikus társadalmi magatartásformája a vállalkozás, melyet a következőképpen kell lehetővé tenni:

- Mindenki számára induló tőkeként biztosítani kell a "társadalmi örökségét".
- verseny keretében a társadalmi tulajdon használatának jogát,
- a sikeres vállalkozásból adódó "erkölcsi tőkéje"-nek gyarapodásával a nagyobb vállalkozás lehetőségét

Ebben a versenyben a munkások nem bémunkások, hanem egyéni vállalkozók, akik leginkább a választott kollektívában érzi kifejtethetőnek képességeiket. /Igy a teljesítmény szerinti jövedelenszerzés érvényesülne a jelenlegi "munka szerint elosztás" elvével szemben, amely a gyakorlatban inkább csak munkaköt, életkor, papíron neglévő szakképzettség, beidegződött tekintély szerinti bérezést jelent. / A vállalkozás lehetőségének megteremtésében még fontos szerepe van a vállalkozás "játékszabályainak" ellenőrizhetőségére, a vállalkozások teljesítményeinek mérhetőségére.

A vállalkozás tárgyát képező tulajdont nevezi Liska "személyes társadalmi tulajdonnak", ami verseny révén kerül társadalmiból személyes tulajdonba. / Ugy véli, hogy a vállalkozó érdeke, hogy a vállalkozásba vett társadalmi tulajdonegységet a megőrzésen kívül felujtja, racionalizálja. Ez biztosítaná a társadalmi tulajdon össznövekedését. / A tőkeérték 4 fogalmát vezeti be:

a reális érték a vállalkozásba vett egységek olyan értéke, melyet leszerelve érték kapni lehet. Ezzel a vállalkozó szabadon rendelkezik, nem kell az amortizációt nyilvántartani, leszámítani, de kötelező a reális értéknek megfelelő összeget a vállalkozása végén visszaadnia.

A fiktív tőke az, amelyért a társadalom vagy az azt képviselő szerv a társadalmi tulajdont személyes vállalkozásba adni hajlandó. Ez voltaképpen "kikiáltási ár", amely a tiszta jövedelem értékének /nyano érték/, az érvényes kamatlábbal tőkésített összegét.

A tertiári érték az áremelésen kialakuló legmagasabbra licitált fiktív tőkeérték. / Ennek alapján a személyes társadalmi tulajdon két

működő tőkeként - amellyel termelnek - és fiktiiv tőkeként - amennyire jövedelmező a termelés. E kettő egysége nagyfokú mobilitást és aktivitást kölcsönöz ennek az új tulajdonformának./

A Tervpiaci érték és a "kikiáltási ár" közti különbség a vállalkozó "erkölcsi tőkéje", nellyel gyarapítani kívánja a társadalmi tulajdont.

A vállalkozók tervpiaca tehát úgy működik, hogy a társadalmat képviselő valamilyen szerv a társadalmi tulajdont a vállalkozók között "elárverezi". Am a vállalkozók tervpiaci értékére bárki, akár a vállalkozás beindulása után is rálicitálhat, és ezzel az ő kezébe kerül a vállalkozás. Liska szerint ez a "tervpiaci verseny" a társadalmi munkamegosztás felülről való tervezését helyettesíti, és nagyobb tervszerűséget biztosít, mint a bürokratikus terveződés.

A vállalkozás pénzügyi garanciája a vállalkozó "társadalmi öröksége": a társadalmi vagyon egy állampolgárra eső hányada /az egy személy egész életére szóló juttatások átlagos összege/. Ennek fejében a vállalkozó lemondana a mostani "feudális" jellegű juttatásokról és társadalmi öröksége kamataiból fedezné ezeket. A társadalmi örökség egy része szolgálna kockázati alapul a vállalkozás elindításához. Ha a vállalkozó "veszít", csökken az életszínvonala, de egzisztenciális létében nem lenne fenyegetve, mert a társadalmi örökség csak bizonyos hányadát vehetné igénybe vállalkozásához.

A vállalkozó erkölcsi tőkéje növekedésével nagyobb lehetőséget kapna a befektetésre. További lehetőséget adna a társadalmi megtakarításból nyert célhitel, mely után - ha sikeres a vállalkozás - kamattöbbletet kellene fizetnie. Halálakor mind a felhalmozott erkölcsi tőke, mind a társadalmi örökség megmaradó része visszaszállna a társadalomra. A vállalkozó bármikor kiszállhat a vállalkozásból, ha letörleszti a vállalat tervpiaci értékét. Az állam haszna pedig az eddigénél kedvezőbb vállalati eredmény utáni magasabb kikiáltási árban, illetve az ezután járó kamat növekvő hozamában mutatkozna meg. /Liska szerint ez lényegesen nagyobb lenne a mai évi adóknál./

A társadalmi tulajdont egy bankszerűen működő intézményrendszerre bízna. Ennek funkciói: a társadalmi tulajdon számbavétele, a kikiáltási ár megszabása, az árverés lebonyolítása a tervpiaci verseny keretében, a tervpiaci értékek változásainak nyilvánartása, hitelnyújtás a vállalkozóknak/ a már említett határokon belül/, a társadalmi megtakarítások célhitelként való továbbítása.

Liska koncepciója elhatárolódik mind az állammonopolizmus, mind az öngazdátás, mind a szabaddversenyos kapitalizmus modelljétől. A vállalkozó és a dolgozó kapcsolata új: a nagyvállalkozó a kisvállalkozókon keresztül, ezek az egyéni vállalkozókon keresztül képesek a vállalkozás sikeres teljesítésére. Az egyéni vállalkozók esetében a norma jelenthetné a kikiáltási árat, viszont a tervpiaci értéként vállalt túlteljesítés haszna korlátozás nélkül a feladatra vállalkozót illetné.

Bauer Tamás: "A második gazdasági reform és a tulajdonviszonyok" c. cikkében /2/ a központi állami tervezés-szabályozás szempontjából két részre bontja a gazdasági folyamatokat. Makrofolyamatokra, melyekre annak irányulnia kell és mikrofolyamatokra, melyeket már a piaci törvények szabályozó hatásának közvetlenül kellene érintenie. /Ez "a bürokratikus államigazgatási kontroll" megszüntetésével járna/pl. a versenykorlátozó tilalmak, mint amilyenek a területi korlátozások, a pénzügyi megkülönböztetések a hitelfolyósításban és a felügyeleti tevékenység a vezetők kiválasztásában/. Bauer és Tardos /ld. a következő részt/ nagyon sok

nen utasítja el, sőt céllá teszi az önigazgatást.

"Vállalati tulajdon, mégpedig önigazgató vállalati tulajdon mellett érvelek"-írja.

Szerinte a vállalatvezető nyereségérdekeltsége csak akkor érvényesül, ha a tulajdonosi funkció /a tőke gazdája/ és az üzemeltető funkció egy olyan szervezetben egyesülnek, melynek feladata lenne a vállalatvezető kinevezés. Ilyen lehetne egy alkalmi testület, vagy egy évi értékelést tartó "felügyeleti bizottság", amelyben társadalmi képviselők kapnának helyet, vagy az általa választott önigazgató munkástanács.

Az önigazgatással kapcsolatos kételkedéseket és vádakát cáfolja. /A Ward-féle bírálattal szembe foglalkozik, melyvel a Jugoszláv Igazgatási Minisztérium illeti, mely szerint az önigazgatású vállalat nem érdekelt a termelés bővítésében, s hogy a termelési optimuma alacsonyabb szintű a tőkés vállalatokénál./

Egyik vád az, hogy az önigazgatás bruttó jövedelemérdekeltséget jelent /keresetek szoros kapcsolatban állnak a vállalati jövedelemmel/. Ez pedig nagy differenciálódást okozna - amely társadalmi feszültségek forrása is lehet - vagy bérinflációt, ha a bért demonstrációs célzattal megemelik. Bauer úgy véli, hogy e veszélyek együtt járnak a központi bérszabályozást erős nyereségrészesedéssel összekapcsoló megoldással is.

A másik vád az, hogy az önigazgatás nem elég rugalmas keret, mert a vállalat megszűnését, új vállalat létrejöttét, összevonását-szétválasztását lehetetlenné teszi.

- Ezzel szemben Bauer új vállalat létrejöttét elképzelhetőnek tartja egy kis szövetkezet megnövekedéséből.
- ~~megszűntetésük~~ esetén pedig a szanalási eljárások feltételei rájuk is vonatkozhatnak.
- Az átszervezéssel kapcsolatban ő maga is lát nehézségeket, de úgy véli, hogy ez minden vállalati tulajdon sajátja, nemcsak az önigazgatóé.

Komoly ellenvetés még az is, hogy az üzleti döntések meghozására a munkástanácsok nem lehetnek elég felkészültek. Szerinte ez csak a vállalat vezetésén múlik. Alternatívák és azok várható következményeinek ismertetése után a munkások képesek dönteni, és jók is lehetnek.

A legnagyobb problémát szerinte nem is az eddigi nehézségek okozzák, hanem az önigazgatás bevezetése. Egyrészt a munkástanácsokhoz negatív asszociációk tapadnak, másrészt ezt rendeltileg bevezetni lehetetlen, mert az egész alapját, az önálló szerveződést akadályozná meg.

Átmeneti megoldásként az állami tulajdon szövetkezetivé tételét javasolja, vagy több forma együttes meglétét, melynek ágazati eloszlásában a kollektívák törekvéseinek kellene helyet kapniuk. A vállalati keretek átszervezésével kapcsolatban nagyon jó - helyenként már be is vezetett - ötleteket ad /pl. termelő-forgalmazó-szolgáltató egységek megszervezése, nagyvállalatok lebontása/.

Tardossal ellentétben a külkereskedelmi vállalatok helyzetét jónak tartja, mert a felgyűlt tőkájukat be tudják fektetni a velük kapcsolatban álló iparba. Viszont ezt természetesen találja, hogy a nem rubel elszámolású export esetében a külkereskedelmi jogot minden vállalat automatikusan megkapja. A kereskedelmi és iparvállalatok kapcsolatának pedig nem kényszeren, hanem saját elhatározáson alapulónak kellene lennie.

Üzleti bankok létrehozása fellelindítene és rugalmassá tenné a hitelpiacot. Ujra ötleteket ad: az OTP, a Takarékszövetkezet, és így a

/A lakásépítő társaságokkal pedig az OTP monopolhelyzetét lehetne megszüntetni./

Bauer figyelme kiterjed még a városi és községi tulajdonra is. Hangsúlyozza, hogy az adófajták kivételét a városoknak és a községeknek saját hatáskörükbe kell vonni. /Igy ők döntenének arról is, hogy az adott helyen az életszínvonal vagy az infrastruktúra növekedjék./ A városi önkormányzat erősítése a demokrácia tényleges megvalósulásának előiskolája lehetne. A reformok megvalósulásának feltétele a demokratizálódási folyamat minél előbbi megindulása.

Tardos Márton: "A gazdaságirányítás és a szervezeti rendszer fejlesztésének programja" c. elvezésében a következőt írja:

"Tisztázni kell, hogy a szocialista társadalomnak az állami tulajdon körében milyen mérvű vállalati önállóság felel meg, és hogy ennek eléréséhez szükség van-e a vállalatok és az irányító állami- és pártszervezetek közötti kapcsolat újrendezésére." /3/

A vállalati önállóság mértékét a vállalat jellegétől teszi függővé. Különbséget tesz nyereségérdekelte és költségvetési intézmények között. /Utóbbiak közé tartoznak pl. az egészségügyi és köznevelődési intézmények./ Ezeket állami irányítás alá rendelné, bár a gazdasági verseny bizonyos elemeinek bevezetését e területen is célszerűnek tartja. Ugyanebbe a kategóriába sorolja az olyan közüzemeket is, melyek feladata az alapvető szolgáltatások /viz, gáz, villany/ biztosítása.

A többi vállalat tevékenységét a "széles értelműben vett versenyszféra" tartozónak tekinti, melyben föl lehetne oldani a gazdasági szabályozási rendszer és a szocialista tulajdonlás gyakorlati ellentmondását. A szövetkezetekben látja a zt a szervezeti formát, mely képes a vállalati önállóság megvédésére a központi és helyi állami- és pártszervek közvetlen beavatkozásaival szemben. Az előbb említett versenyszféra tartozó állami vállalatok esetében új szocialista tulajdonlasi rendszert kell kialakítani. Erre három javaslatot is tesz, úgymint: önigazgatás, államigazgatástól független felügyeleti rendszer; több, egymástól független eszköztulajdonosi holding. Ugy véli azonban, hogy az önigazgatás nem elég hatékony a nagyvállalatok gazdasági stratégiájának kialakításában; a felügyeleti rendszer pedig könnyen válhat az állami irányítás eszközevé. Ezzel szemben "a holding nyereségben érdekelt igazgatótanács és a vállalat kapcsolatában új tartalmat kap a vállalati önállóság".

Fontos még a pénzügyi szabályozás intézményrendszerére tett javaslata. A bérkötöttségre és a kötelező pénztartalékolásra vonatkozó pénzügyi korlátozásokat csupán mérsékelni kívánja. A szabadabb pénzügyi rendszer alapját a bankszervezet decentralizálása jelentené.

A vállalatok szerződéses jellegű üzemeltetése /melynek jogát az kapná meg, aki nagyobb járadék befizetését vállalja/, vagy a kisebb kollektívák önigazgatás jellegű kapcsolata a vállalatvezetéssel és irányítása biztosítaná az ösztönzést, melynek hatékonysága az állami szervek, a vállalatok és a szakszervezetek partneri kapcsolatán alapulna.

Tardos a nemzetközi eltérő kereskedelmi rendszerben is látja a gazdasági verseny előfeltételét. Meg kellene szabadulni a monopolhelyzetű külkereskedelmi vállalatok hatósági funkciótól /melyek szabályozni tudják a vállalatok exportját és importját/; ezzel együtt minél több vállalatnak közvetlen exportjogot adni, az exportvállalatok profilnagyszulását pedig liberalizálni. Szükséges még a vállalatok egymás közötti cseréjének megszabása a különféle kötöttségektől, hogy profilváltásuk könnyebben nehebben végbe.

A három reformelképzelés összehasonlításából kiderül, hogy mindegyik a szabadverseny és a piaci szabályozás szélesítését, ezzel párhuzamosan az állami- és pártszervek gazdasági életbe való közvetlen beavatkozásának visszaszorítását tűzi ki célul. Eltérnek azonban a mértéket és a megvalósítás módját illetően. Tardos és Bauer a beavatkozást /legyen az akár utasítás, akár szabályozás/ csak korlátozni kívánja. Tardos a vállalat jellegének szempontjából határozza meg, hol érvényesüljön az állami irányítás, és mi tartozzon a "versenyszférába", Bauer viszont a gazdasági folyamatok megkülönböztetésének alapján teszi ugyanezt. Elképzelése szerint a makrofolyamatok központi tervezés-szabályozás alatt, a mikro-folyamatok a piaci törvények szabályozása alatt állnának.

A két elképzelés közül számomra Tardos Mártoné a szimpatikusabb, mert élesebben elkülöníti a gazdasági szabályozás két szféráját. Ugy vélem, hogy ha az állam határozza meg a makrofolyamatokat, a piaci szabályozók nem fejtik ki közvetlenül hatásukat, így szabad versenyről, főként a világgpiachoz igazodó szabad versenyről nem beszélhetünk. Tardosnál a víz-, gáz- és villamosenergia-szolgáltatás monopóliumának meghagyásával nem értek egyet, mert ez éppen arra adna módot, amit ő is el akar kerülni: a versenyszférába való állami beavatkozásra.

Hármuk közül Liska a "legmerészebb": az államot "kiutasítja" a gazdasági életből, és a pénz- és tőkepiac automatikus szabályozó szerepére épít. Kérdés, hogy elfogdható-e ez a nézet? Bársony Jenő szerint ez "nem igazolódott sem elméletileg, sem történetileg".

Tardos szövetkezeti formában látja megvalósíthatónak a versenyszféra vállalatainak önállóságát, Bauer pedig az önigazgatásban, bár engedelmeyeket tesz a szövetkezeti formának, sőt helyesli több tulajdonforma egymás mellett létezését. Az önigazgatás szimpatikusabb megoldásnak tűnik, de lehet, hogy csak a szövetkezetek jelenlegi állami befolyásolása miatt. Mindenesetre nem ártana a munkásoktól is, mint legilletékesebbektől tudakozódni, hogy milyen tulajdonformában és szervezeti keretek között szeretnének és tudnának legjobban dolgozni.

Liska nem a meglévőből indul ki. Bár javaslatának néhány elemét már bevezették, vagy elméletileg kidolgozták, mindettől elhatárolja magát. /Pl. a szeződéses üzemeltetés, a kisvállalkozók térnyerése azért nem jelentik koncepciójának megvalósulását, mert a magánvagyonot gyarapítják./ A vállalkozói szocializmus rendszeré a kizárólagosságra épít. Gondolatilag szinte tökéletesen felépített rendszer, de éppen ebben rejlik gyöngesége is. Megvalósítására ezért nincs is lehetőség. A munkások közvetlen tulajdonát nem képező állami és szövetkezeti gazdaság személyes társadalmi tulajdonná alakítása még lehetséges, de mi legyen a magánvállalkozók tulajdonával, a kiegészítő gazdálkodás alapját képező tulajdonnal?

Még egy fontos kérdés hátravan. Elég erős-e a magyar gazdaság, hogy kitegyük a világgpiaci verseny hatásainak? Véleményem szerint valamilyen "segítség" nélkül nem, és ezt a segítséget csak az állam, mint a legnagyobb tőkével rendelkező képes magadni. Az állam.joga és feladata tehát, hogy befolyásolja a gazdasági változásokat és fejlődést, korrigálva azt, amit a szabadpiac deformál. E korrekció két területen történhet: biztosítani kell a teljes foglalkoztatottságot, meg kell védenie a nemzetközi munkamegosztás miatt szükségszerűen "csonka" gazdaságot, és gondoskodnia kell a tönkrement vállalatok újraélesztéséről, bekapcsolásáról a világgazdaságba.

Végül egy, a reformok megvalósulása szempontjából fontos mozzanatot szeretnék megvizsgálni. Mely rétegek lehetnek a reformok ellenzői vagy akaratlan kerékkötői? Nagyon fontos itt az érdekek és a "beidegződések" figyelembevétele. A reform megszüntetné az állam és a pártszervek beavatkozását, s ez sok helyen fölöslegessé tenné munkájukat. A megréformált gazdaság új követelményei pedig a még mindig működő megbízhatósági szempont /uátrahajítják-e az utasításokat, tiszteletben tartják-e az állami érdeke-

Ezért azok a vezetők ellenzik a reformot, akik a nem gazdasági szempontú kiválasztás miatt képességek híján kerültek irányító pozícióba. Azok a gazdasági vezetők, akik 1968-ig utasításokat hajtottak végre, az 1968-utáni felemás helyzetben - állami "honorálás" reményében - önálló vállalati döntés helyett fölülről várják az utasításokat. /Igaz, sok esetben a szabályozók teszik lehetetlenné a z önálló döntést./

Eddig a három reformelképze-
lés, illetve ezek összehasonlító ki-
sérlete. Reméltem, sokak számára
lesz irónian elgondolkasztó, vi-
tára sokkáló.

- 1.: Valóság, 1981. 12. sz.
- 2.: Mozgó Világ, 1982. 11. sz.
- 3.: MTA, Közgazd. Tud. Int. közle-
ményei, 28. sz.

Posta István

+++

déldunántúli falvak megüresedő házait járva. Néhány nappal ezelőtt olvastam a Mozgó Világ 1982/9-es számában dr. Fekete Gyula írásában a következő adatokat: 2020-ra 1,3 millióval csökken az ország lakossága, "a 18 év alatti gyermeket nevelő családok csaknem fele "egykés", több mint 40%-a "kettőscsés", és 10% sincs a három vagy több gyermeket nevelő családok aránya." Pusztuló ország vagyunk? Ezt leírhatjuk így 1982-ben is? /E beszélgetésre 1982-ben került sor. Közlése a "Nézőpont" kiadványban a "Szegedi Egyetem" 1984 febr. 23-i számában ismertetett körülmények miatt elmaradt. a szerk./

Válasz: Mondhatjuk na is: fogyó népességű ország. Magyarországon a születések száma már a századforduló óta esik, a szovjet egykéről 1906-ban adták ki az első könyvet. Azóta tart ez a folyamat. Ráth Zoltán 1901-ben írta le a demográfiai tételt: "a népesség csökkenése oly lejtő, melyről nehéz, szinte lehetetlen a visszafordulás." E lassan eső lejtőben az első világháború óriási törést okozott, amikor a születések száma a felére esett vissza. Negyedmillió a hősi halottaink száma, de félmillió a meg nem születetteké. Ine a statisztika: az ezer főre eső születések száma 1900-ban 39,3; 1914-ben 34,2, azaz lassu esés, 1918-ban viszont már 16,3. Itt az óriási zuhanás, melynek hatása 21 év múlva, a második népességcsökkenési hullámvölgygel jelentkezett a társadalomban, a 30-as évekből a 40-es évek legelejéig húzódva. A második hullámvölgy mélypontja 1939. Összehasonlításképpen az 1919-es születési arány 27,6; az 1939-es 19,4. Ekkoriban keletkeztek Kodolányi János négrázó drámái az egykés faluról, a "A néma forradalom", Illyés Gyula, Németh László írásai a pusztulásról. A magyar írók kitűnő érzéssel vették észre ezt a félelmetes társadalmi tendenciát, s vitték be a közéletbe. A hullám mélypontján, 1939-ben a z ezer lakosra jutó születések száma 19,4 volt, 1981-ben 13,3! A természetes szaporodás akkor /ezer főre/ 5,9 volt, 1981-ben -0,2, tehát



"PUSZTULÓ NÉP VAGYUNK"

Beszélgetés dr. Kovács Zoltánnal,
a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történelen Tanszékének tanárával

Kérdés: Idén nyáron került kezembe Kovács Inre "A néma forradalom" című megdöbbentő hatású 1937-es könyve a magyar pusztulásáról, az "egykés társadalomról". "Pusztuló nép vagyunk" írta a

negatív! A múlt évben 1672-vel többen haltak meg, mint születtek, ebben az évben több mint 15 ezer lesz ez a szám, 1983-ban még 30 ezernél is több./Kovács Zoltán közlése szerint a tényleges adatok: 1982: 10800; 1983: 21 000. 1984-re vonatkozó becslése: 35-40 ezer. A hazánkban mindenütt-re súlyos lett, ezért is riasztó a hatékony intézkedések elmaradása. 1939-~~csak~~ a nép elfogyásának árnyéka volt; ma, amikor már benne vagyunk, amikor mindez nem árnyék, hanem valóság, még mindig alig-alig teszünk valamit. Ma sokkal súlyosabb a helyzet, mint 1939-ben volt.

1980-ban jelent meg egy prognózis, mely szerint az 1978-as népesség 2021-re 9,4 millióra csökken, azaz 1,3 millióval fogy az ország. Az előrejelzés azonban nem pontos: a lejtő ennél sokkal meredekebb. Az azóta eltelt három évben ugyanis a valóságos fogyás sokkal nagyobb, mint a feltételezett. Az 1,3 milliós jóslatból sokkal rosszabb lesz, mert eddig semmilyen jel nem mutat arra, hogy megáll ez a folyamat: 1,5-1,6 milliós népességfogyásra kell számítanunk.

Kérdés: A másfélmilliós fogyás száma éppúgy fejbevagott, mint a következő adat: Magyarországon 1956-tól közel 4 millió abortuszt hajtottak végre. Ön írt erről 1970-ben a Tiszatájban is: "1962 és 1965 között már csak 130-133 ezer újszülöttnak adtak életet, ugyanakkor a bevallott, legális abortuszok száma évi 170-180 ezerre emelkedett." Tehát évente több abortusz volt, mint éhveszületés. Mi az abortuszműtétek hatása?

Válasz: A nők egy része meddővé válik, vagy gyermekét koraszülötten, fogyatékosan hozza világra. Az abortuszok hatása borzasztóan súlyos. Magyarországon a koraszülöttek aránya kétszerese /11-12%/ a világtávnak /5-6%/. S a koraszülöttség általában testi fejletlenséggel, fogyatékossgal, ideggyengeséggel jár együtt. Így egyre nő a társadalom által eltartott, dolgozni nem tudó fogyatékosok száma. Ma viszont már, a fogantatógátló szerek terjedésével csökken az abortuszok száma. A hatvanas években a terhességnegszakítások száma járt 200 ezer fölött is, 1980-ban már csak 80 ezer volt.

Kérdés: De terjed az egyke, egyre kisebb a születések száma. Mi az egyke oka? Miért nem vállalnak gyereket a családok?

Válasz: Sokan ezt a tendenciát hajlamosak egyszerűen civilizációs jelenségként elkönyvelni. Ahogy nő a kulturáltság, úgy fogy a gyerek. Kétségtelenül van összefüggés a kulturális szint emelkedése és a születések csökkenése között. De Franciaországban a társadalom legalsóbb rétegeiben a legtöbb a születés, a középosztályi, kispolgári rétegekben a legkevesebb a gyerek, sőt a gyermektelenség az erősödő szokás, a legfelsőbb rétegekben azonban újra több a gyerek. Mindez - a tudati oldal mellett és előtt az egyke okainak anyagi oldalára mutat. Gyerek ott nincs, ahol utjában áll a fölkapaszkodásnak, az életvitelnek, az életnődigénynek.

Kérdés: Ugyanez a jelenség volt megfigyelhető a 30-as évek "egykes társadalmában" is. A polgárosodó paraszti rétegekben, az Ormánság, Dél-Dunántul gazdagabb falvaiban alakult ki először ez a tendencia. A viszonylagos paraszti jólét "falta föl" a gyerekeket.

Válasz: Igen. A módos gazda féltette a 24 hold földjét a felosztódástól. Ha van három gyereke, akkor azokra már csak 8-8 hold jutott volna, így elcsúszott a föld.



- itt, a földkérdésnél a 30-as évek egykéjének az oka, a nagybirtok megfolytatta a kisbirtokot -, a fela prózódást csak úgy tudták megakadályozni, hogy csak egy gyereket neveltek föl. Innen, ebből a szűk társadalmi rétegből terjedt el az egyke, előbb a falu szokásává, majd vastörvényévé válva, innen terjedt lefelé, a szegényebb rétegek felé. Egy, még az 50-es évek végén tett családlátogatás döbbsentett rá arra, hogy ez a borzasztó tudati berögződés még ma is él a parasztcsaládoknál. Egyik tanítványom szüleitől kérdeztem meg, hogy van-e kisebb testvér a családban. "Tanár ur, nem vagyunk mi cigányok!" A faluba n a tapasztalat, hogy előbbre csak akkor jutnak, ha egy gyerek van - szokássá vált. De láthatjuk, e szokás kialakulásának a nyagi magyarázata van.

Kérdés: Vajon nem hasonló tendenciáról van-e szó a mai társadalon esetében is, azaz a rétegek polgárosodásáról, mint a 30-as évek egykés vidékein?

Anyagiilag a család csak úgy tudja fenntartani az életszínvonalát, ha nincs egy gyereknél több. Szemléletének középpontjában pedig éppen ennek az életviteli szintnek a megtartása-enelése áll.

Válasz: Valóban erről van szó. Az a család, amelyik gyerekeket nevel, sokkal nehezebb helyzetben van, - és egyre nehezebben, -, mint a gyermektelen vagy egy gyermekes családok. Egy 1977-es elemzés szerint, ha a gyermektelen családoknál 100%-nak veszem az egy főre eső jövedelmet, akkor az egy gyermekes családoknál 84%, a kétgyermekeseknél 78%, a három gyermekeseknél 67%, a négy gyermekeseknél 48% esik egy főre. Minél nagyobb a család, annál nehezebb a megélhetés. 1968-ban egy bizottság megállapította: a családi pótlék összegének négyszerese lenne csak elég a gyermeknevelés reális támogatására. De változás azóta sem történt. A szülők azt látják, hogy azok élnek jobban, ahol egy gyerek van, vagy nincs, ezért nem vállalnak több gyereket. Az egyedüli gyerek egyébként is

nagy anyagi előnnyel indul nagycsaládos kortársaihoz képest. Többnyire jó körülmények között nőtt fel, taníttatják, felnőtt korára lakáshoz juttatják, jobb az anyagi indulása. Míg ezt látja a társadalon, ne higgye senki, hogy propagandával, meggyőzéssel meg lehet állítani az egyke terjedését és a népességcsökkenést.

Kérdés: Mivel lehet tehát megállítani a fogyási folyamatot? Mi lehet a megoldás?

Válasz: Ahogyan a társadalon magára vállalta a nyugdíjrendszerrel az idősök eltartását, ugyanúgy magára kell vállalnia gyermekeinek felnevelését is. S mivel egy gyermek legjobban családban tud felnevelkedni: a családot érdekeltté kell tenni a gyermeknevelésben. A legelső lépés az, hogy meg kell szüntetni a gyerekek számától függő életszínvonalbeli különbségeket. Tehát a családoknak ki kell közvetett vagy közvetlen formában fizetni a gyerekek felnevelésének költségét. Lakást biztosítani, és nem minimálakást, elérhető áron a családoknak, elegendő és megfelelő bölcsődei és iskolai férőhelyet a gyerekeknek. És így tovább. Mindehhez a jövedelemelosztás új rendjét kell megteremtteni. Ebben az ötéves tervben már nem sok változás várható, de most kell kidolgoznunk a jövő programját. Mert ha nem, akkor a lejtőn nem tudunk megállni.

TÖRTÉNELMI TUDATUNK A KÖZVÉLEMÉNYKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

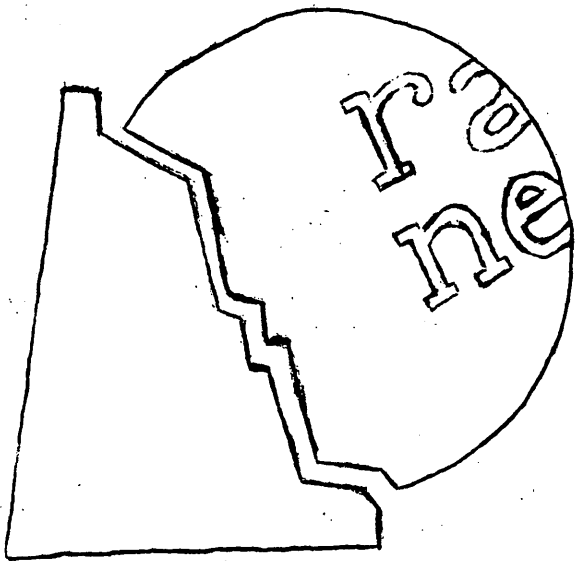
1. Irásonban különböző empirikus kutatások eredményeit ismerteten egy átfogó, elenző tanulmány alapján. /1/ A vizsgálatok tárgyköre a magyar lakosság történelméhez való viszonya, történelmi emlékezete és történelmszemléletének sajátosságai. Az ezzel kapcsolatos tények, adatok ismertetését azért tartom fontosnak, mert mindezidáig népünk táját történelmi múltjához való viszonyát néprajzi megközelítésekben /2/ vagy az oktató tananyagokon keresztül /3/ eleneztek. Ezek a vizsgálatok azonban csak egy-egy társadalmi csoportra irányultak, illetve csak egy-egy problémára hívták föl a figyelmet, mint pl. a fiatalok történelmi ismereteinek hiányosságaira vagy a parasztság történelmi tudatának hiedelenszerűségére. Ennél általánosabb, ugyanakkor társadalmi szerkezetileg is differenciáltabb képet adnak az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontjában készült vizsgálatok.

2. Az első és alapvető kérdés az, hogy kik mennyire érdeklődnek a történelmen iránt. Egy 1974-ben végzett felmérés alapján /4/ ezt az iskolai végzettség és a megkérdezett nem határozza meg. Azok, akik a közepesnél jobban érdeklődtek a történelmen iránt, közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeztek. /Természetesen az ilyen és ehhez hasonló megállapítások tulajdonképpen részben nótárium okokból csak tendenciát jelez./ Az általános iskolát végzett férfiak érdeklődése nagymértékben meghaladta az érettségizett nőkéét, az érettségizett férfiaké pedig elérte a diplomás nőkéét.

3. A megkérdezettek 42%-a elsősorban a magyar történelmen iránt, 41%-a a magyar és az egyetemes történelmen iránt érdeklődött, míg 5% volt azok aránya, akiket elsősorban a világtörténelmen érdekelt. Az adatokból ítélve feltételezhetjük, hogy az egyoldalú érdeklődés mögött "nem a nagy történelmi összefüggések megértésének óhaja, hanem a mindennapi életben hasznosítható tudás keresése van. Egy olyan beállítottság meglétét jelezheti, amelyben a sajátos nemzeti teljesítmények automatikusan felértékelődnek a többi nemzet teljesítményeihez képest. Másképpen szólva a lakosság jelentős részének hungarocentrikus történelmi érdeklődése olyan történelmszemléletre utal, amely egyrészt a romantizmus, másrészt pedig a nem feltétlenül rosszindulatú spontán nacionalizmus bélyegét viseli magán."

4. Mindezidáig nem készültek reprezentatív vizsgálatok arról, hogy konkrétan a magyar történelmen mely korszakai érdeklik az embereket. Az anketokon szerzett tapasztalatok szerint /5/ arra a kérdésre, hogy mely korszakokról nézne meg szívesen ismeretterjesztő műsorokat, a megkérdezettek 37%-a az 1526 előtti korszakot, 16%-a a 16.-18. századot, 11%-a a felvilágosodást és a reformkort nevezte meg. 10%-ot érdekelt a Bach-korszak és a dualizmus időszaka, 1%-ot az 1918-19-es események; 5% a Horthy-korszakról, 6% a magyar munkásmozgalom történetéről, míg 14% az 1945 után történetekről nézett volna meg szívesen TV-műsort.

5. Egy 1971-es vizsgálat szerint /6/ a lakosság történelmi ismereteit befolyásoló tényezők - csökkenő sorrendben - az iskolai végzettség, a nem és a foglalkozás. Az ismeretszintmérésből, melynek keretében 25 kérdésre kellett válaszolni, kiderült, hogy a középiskolát végzettek



szintje kétszer olyan magas, mint az általános iskolát végzettké. A felsőfoku végzettségük azonban csak 14%-al haladták meg a középiskolát végzettek szintjét. /7/

6. A lakosság történelmi emlékezte az események tekintetében^{/8/} kitüntetett szerepet tulajdonít április 4-nek: a megkérdezettek 86%-a tudta, mi mi történt ekkor. Azt, hogy május 1-én, augusztus 20-án és március 15-én mit ünneplünk, már kevesebben nevezték meg /73%, 70%, 69%/ helyesen. November 7-tel kapcsolatban 53%, október 6-ra és március 21-re vonatkozóan 32, illetve 31% adott jó választ. /9/ Az évszámok közül a legtöbben /74%/ 1914-et tudták azonosítani. Az 1848-as és 1919-es események után az 1000-es év eseménye /1/ volt a legismertebb. 1867-et 22%, 1914-et 20%, az 1703-as évet csak 11% azonosította helyesen.

7. Az egyes események ismertsége azonban nemcsak évszámokhoz, hanem történelmi személyiségekhez is nagyban kötődik. A megkérdezettek fele tudta, hogy Kossuth Lajos, illetve Dózsa György névéhez milyen esemény fűződik. Az István királyhoz kötődő eseményt 47%, míg a II. Rákóczi Ferenchez és Deák Ferenchez kötődőt 31, illetve 16% tudta helyesen megnevezni. Fenti két pontot összehasonlítva azt tapasztalhatjuk, hogy az egyes történelmi események inkább személyekhez kötődnek. Hipotetikusán talán az is megfogalmazható, hogy az emberek nagy többsége a nagy személyiségeken keresztül "ismeri" multját.

A 20. századi magyar történelem öt ismert személyiségét a következőképpen rangsorolták: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Károlyi Mihály, Rákosi Mátyás, Ferenc József, Horthy Miklós.

8. 1971-ben /10/ a válaszadóknak a 20. századi magyar történelem öt korszakát kellett jellemezniük és rangsorolniuk. /11/ Az első helyre az 1957-tel kezdődő korszak került. Az 1948-53 közötti évek valamivel jobb minősítést kaptak, mint az 1945-48 közöttiek. "Azonban a vélemények e korszak megítélésében oszlottak meg a legjobban: ezt /1948-53/ az értelmiségiek, az egyéb szellemi dolgozók és a mezőgazdasági fizikai dolgozók kevésbé ítélték meg kedvezőnek, mint az 1945-48 közöttit." Az emberek az 1900-1914-es és az 1919-39-es időszakot ítélték meg legnegatívabban.

9. Amint már idéztem, történelemszemléletünkre jellemző, hogy a saját nemzeti teljesítményeink automatikusan felértékelődnek a többi nemzet teljesítményeihez képest. 1979-ben /12/ az ország felhött lakosságát képviselő megkérdezettek 89%-a értett azzal egyet, hogy az ember csak büszke lehet arra, hogy magyarok született. 57% fogadta el, hogy hazánk több kiváló művészt, tudóst, sportolót adott a világnak, mint bármely más szomszédos ország, míg 34% tagadta helyénvalónak azt az állítást, hogy a magyaroknak sohasem volt szükségük mások segítségére ahhoz, hogy nagy dolgokat tudjanak véghezvinni. /A magasabb végzettségűek és a fiatalabbak kevésbé értettek egyet ezekkel a kijelentésekkel./ Arra a kérdésre, hogy miért kell büszkének lenni arra, hogy magyarok vagyunk, a legtöbben /35%/ azt válaszolták, hogy mindenkinek büszkének kell lennie saját nemzetére. A gazdasági fejlettségre, a politikai berendezkedésre 15% hivatkozott, míg hirtelünkre, sajátos /jó/ magyar tulajdonságainkra 12-12%.

Hipo -



A megkérdezettek tizenkét dolog közül választhatták ki azt a hármat, amelyre különösen büszkéek lehetünk. A rangsor a következő: gazdasági eredményeink, kulturális életünk, történelmi hagyományaink. Az iskolai végzettség emelkedésével csökkent azok aránya, akik a gazdasági eredményeket választották; a középiskolát végzettségig emelkedett azoké, akik a történelmi hagyományokat emelték ki, és az egyetemet, főiskolát végzettségig azoké, akik a kulturális életre hivatkoztak. Érdekes, hogy a magyar történelmen épp azok számára válik leginkább büszkeség tárgyává, akik azt a legkevésbé elfogultan szemlélik. Míg az alacsony műveltségű rétegek ismeretek hiánya miatt becsülték túl a magyar történelmet, addig a műveltebbek épp ismereteik miatt voltak arra büszkéek.

10. Arra a kérdésre, hogy mi a z, amit nekünk, magyaroknak szégyellnünk kell, a legtöbben /32%/ a második világháborúban való részvételünket nevezték meg. Az 1956-os eseményeket 12%, az 1945 utáni hibákat, torzulásokat 8%, a felszabadulás előtti politikai rendszereket szintén 8%, a területi veszteségeket 5% tartotta szégyenlésre méltónak.

11. A megkérdezettek szerint történelmi fejlődésünket elsősorban külső események befolyásolták, alakították. A nohacsi csatavesztést 53%, az 1848-49-es szabadságharc bukását 60%, a Tanácsköztársaság bukását 82% külső okokra vezeti vissza. A válaszolók 61%-a szerint a magyar történelmet inkább a más népekkel vívott harc jellemezte. Az iskolai végzettség emelkedésével nő a belső okokra hivatkozók aránya.

12. A fent leírtakból és a szakirodalomból a következő hipotetikus következtetés vonható le: a lakosság többségének történelmi tudata a régnultra orientált. Ismeretei nem elsősorban a jelenproblémáinak megértését segítik, hanem a legközelebbi makroközösséggel, a nemzettel való azonosulást szolgálják. Ezek az ismeretek hiedelenszerűek, egyes történelmi személyiségekhez kötöttek. A magasabb iskolai végzettségű társadalmi csoportok történelmszemlélete korszerűbb, amin azt értem, hogy ismereteik a valósághoz közelebb állnak. Ez azonban fölerősítheti a nemzettel való azonosulás problémáit: a magasabb végzettségűek között jóval nagyobb a "valamit szégyenlők" aránya.

Természetesen a fenti problémák egy sor vizsgálandó kérdést vetnek fel. Az iskolán kívül milyen tényezők járulhatnak hozzá egy korszerűbb történelmszemlélet kialakulásához? Mivel magyarítható a korszerű történelmi ismeretekkel rendelkező szűk réteg majdhogynem történelmi fatalizmusa /lásd pl. a szégyellnivaló eseményeket, melyek mind a 20. századra esnek, míg a z azt megelőző mult szinte megdicsőül, elsősorban az alacsonyabb képzettségűek körében./, a különböző rétegek számára mit jelent magyarságuk tudata, és hogyan változott az utóbbi évtizedekben? Fontos lenne, hogy minél több - itt fel nem vetett kérdésre megtaláljuk a választ.

Jegyzetek:

- 1.: Lázár Guy: A magyar lakosság politikai-történelmi tudata - a közvéleménykutatások tükrében 1969-1980 Tanulmányok, beszámolók, jelentések Tömegkommunikációs Kutatóközpont /TK./ 1983., 94.o.
Az írásban előforduló idézetek ebből a tanulmányból származnak.
- 2.: Kósa László: Népünk történelmi emlékezete Forrás 1977/3-12.
- 3.: Unger Mátyás: A történelmi tudat alakulása középiskolai történelmtan-könyveinkben a századfordulótól a felszabadulásig Bp., 1976., 340. o.
- 4.: Hunyady-Hann-Lázár-Pörzse: Nézetek a hazafiságról, a magyarságról és az internacionalizmusról TK. 1974. 198. o.
- 5.: Hanák Katalin: Mult és jelen a képernyőn TK. 1975 113. o.
- 6.: Angelusz Róbert: A lakosság ismeretei a történelemről Rádió és Televízió Szemle 1976/1 105-109. o.
- 7.: Ez a különbség abból adódik, hogy a középiskolákban az általános iskolákkal szemben a történelmi ismeretek tanításának célja nem a történelmi tudat kialakítása, hanem a nemzettel való azonosulás erősítése.

- 8.: lásd: 4.
 9.: Más vizsgálatok - elsősorban történeti személyek ismeretére vonatkozóan - jóval nagyobb különbséget mutatnak 1848-49 "javára".
 10.: ~~Magyar György: A 20. század különböző időszakainak értékelése a közgondolkodásban~~ Történelem és tömegkommunikáció szerk. Vass Henrik Akadémiai 1976. 151-166. o.
 11.: Mennyire volt az adott korszak: nyugodt, felszabadult, boldog, őszinte, lendületes, ill. küzdelmes, félelmekkel teli, boldogtalan, hazug, nehézségekkel teli. Az 1957-tel kezdődő korszakot elsősorban felszabadultnak, nyugodtnak találták.

Bárdi Nándor

+ + +

LÁBJEGYZETEK EGY LEXIKONCIKKHEZ

A közhiedelem azt tartja, hogy George Orwell /Eric Blair, 1903-1950/ neve nálunk tabu, vagy hogy legalábbis a közelmúltig az volt. Ez a vélekedés könnyen cáfolható. Az 1972-ben megjelent Az angol irodalom története című kézikönyvben Katona Anna így ír: "Rövid alkotó pályáján dokumentumíveket és regényeket írt. Elvezetemes mesemondó, ugyanakkor kitűnő megfigyelő... Azt a pálfordulást, ami az egész Auden-csoportot jellemezte, 1943-as és 1947-es nyílatai jelezik. Az 1945-ben megjelent Animal Farn /Állatok farnja/ és az 1949-es 1984 nagy vihart kavart fel, és bár az a propaganda, amire a szélsőjobboldal felhasználja a műveket, nem felel meg Orwell intencióinak, szocializmusellenességük vitathatatlan. Az Animal Farn a szocialista társadalmi rendszer szatirája, az utóbbi mű pedig a proletárdiktatura torz rajza." Lényegében Katona Anna véleményét summázza az 1978-as Világirodalmi kisenciklopédia szócikke /Hernádi Miklós/: "A pálfordulás Orwell világnézetében a 40-es évek derekán következik be: az a mű, mely egy csapásra híressé teszi a nyugati világban, egy élesen antiszocialista és szovjetellenes mű, az Animal Farn, 1984 c. regénye a proletárdiktatura torz, ellenséges hangú ábrázolása."

Az 1984 la pjaíróról valóban félelmetes világ képe rajzolódik ki. Olyan, mintha egy lidérces vízió volna, mintha csak rémálmainkban létezne. Bizonyos mértékig emlékeztet Kafka univerzumára. Az egyén itt is elveszett, nem látja át saját létezésének horizontját, kaotikus, félelmetes világban él. De van egy alapvető különbség is. Kafka szánára mindegy, hogy milyen az a társadalom, amelyben tétova hőse kálváriáját végigjárja. Kafka a "hős" személyiségéből kiindulva, belülről közelít a világhoz, amely így természetesen áttekinthetetlenül válik a széthullott szénlyiség szánára minden társadalom elviselhetetlen, az elidegenedett egyén nem képes felfogni, analizálni azt a világot, mely tulajdonképpen a vesztét okozza.

Orwellnél nem a társadalom a "bűnös", hanem az arra ránövölt politikai rendszer, amely elméleti felkészültséggel és jól kidolgozott apparátussal lát hozzá, hogy az egyéniséget összetörje, felmorzsolja. Ez az állangépezet a bátrak és a cselekvőképesek alól rántja ki a talajt, s nem is sikertelenül. Orwell rémképe a totalitárius állam, melynek legnagyobb félelme a gondolat, s legfőbb ellensége a könyv.

De vajon miféle pálfordulás eredménye volt ez a félelmetes vízió? Jelen jegyzetemben annak a meggyőződésnek szeretnék hangot adni, hogy nem volt itt semmiféle ideológiai fordulat, ellenkezőleg: ritka eszmei következetesség figyelhető meg Orwell pályáján, amely az egyre tisztábban látás fokozatait demonstrálja. Megizlelve Párizs és London nyomor-

negyedeit, nenkülönbön a gyarmatok embertelen világát, majd a történelemre érzékeny szemmel figyelve az első világháború utáni Európa egyre mélyülő válságát, Orwell kora ifjúságától kezdve neggyőződéses szocialista volt. Bár soha nem lépett be semmilyen pártba, - afféle partizán maradt a lukácsi értelmében - mindig is elítélte a vagyoni és osztálykülönbségeket, de éppígy a hazugságot, a politikai manipulációt, az alszent semlegességet és a háborus uszítást. Rendkívül érzékeny volt a szabadságra, az emberközösségekre éppúgy, mint az egyén függetlenségére, s az eredendő szabadságvágy megálatzó letörését nem tudta megbocsájtani.

1936-ban csatlakozott a spanyol polgárháború köztársasági erőihez. Hónapokat töltött a fronton Franco katonáival szembenállva, majd megsebesült, és Barcelonába került, ahol végignézte a Népfront belső küzdelmeit, a vérengzést és tisztogatást, melynek során a kormányerők és a kommunisták leszámoltak a szélsőballal, az anarchistákkal és a trockistákkal. /E küzdelem folyományaként vált az 50-es évek kelet-európai koncepciók pereiben főbenjáró vétséggé a spanyolországi antifaszista mult./ 1937 nyarán Orwell alig tudott elmenekülni Spanyolországból /a magyar származású Arthur Koestlerrel együtt/, mivel véletlenül anarchista zászlóaljban szolgált, s rá is börtön várt, "mint francoista ügynök"-re.

Ha lehet páfördulásról beszélni, akkor az nem a 40-es évek derekán, hanem ott, Spanyolországban következett be. An Orwell irásai azt mutatják, hogy csak újabb tapasztalatokat szerzett az egyéni és társadalmi igazságtalanság és szüklátókörűség már eddig is ostorozott megnyilvánulásairól, esz-nénye azonban továbbra is az a denokreatikus humanizmus maradt, mint korábban. Tanuskodik erről rendkívül tárgyilagos és becsületesen elemző naplója a polgárháborúról /1938/, melynek egyik drámai részletét fordítottan le. Orwell már ebben a művében figyelmeztetett egy olyan jövő veszélyeire, melynel teljes vízióját az 1984-ben vázolta fel: "A totalitárius állam az egyet-értésnek éppen azt az alapját rombolja szét, hogy az emberi lények végülis egy közös fajhoz tartoznak. ...E gondolat végső következményeképpen az a lidércnyomásos világ jön létre, ahol a Vezér, vagy az uralkodó klikk nemcsak a jövőt, de a multat is ellenőrizheti. ...Ez a perspektiva jobban rettegésben tart engem, mint a bombák. És az elmúlt években szerzett tapasztalataink után az efféle vízió már nem frivol prófécia" /Homage to Catalonia/.

A veszélytudat iratta Orwellel a negatív utópiákat, vagy ahogy egyes kritikusan diagnosztizálják: a radikális pesszimizmus. De most, hogy 1984 eljött, s bebizonyította, hogy az 1984 nem prófécia, hanem regény, néghozzá utópia, ideje, hogy végre műfajának megfelelően vegyük szemügyre ezt az alkotást. Lehet, hogy a fikciót inspiráló modell a sztálini diktatura volt, és a 30-as-40-es évek koncepciók pere; a regény üzenete mégis sokkal általánosabb ennél. Erich Fromm szavaival: "Orwell kérdésfeltevése filozófiai, antropológiai, pszichológiai, és talán vallási jellegű is: megváltoztatható-e annyira az emberi természet, hogy végleg kihaljon belőle a vágy a szabadság, a méltóság, az egyéniség és a szerelm után? Azaz elfelejtheti-e az ember, hogy ő ember?"

Minek alapján utasítjuk el a szerbenézést Orwell regényeivel? Lehet-e ép észszel szocialista társadalmi rendszernek nevezni azt, aminek Késérű szatiráját adják ezek a művek? Jól tudjuk a történe-

1984

fromm



lenből, hogy a totalitárius rendszer egyik jellegzetessége, hogy - mint rákos daganat - bármilyen társadalmi rendszerben kitermelődhet. Ismertek a munkatáborok, KZ-lágerek, koncepciós perek, rendőrségi kinzókanrák képei, s igaza van - de csak ilyen vonatkozásban, a megvalósulás bizonyos eseteit illetően - József Attilának, amikor a gyermeket így akarja "fölvilágosítani":

És vigasztald meg, ha vigasz a gyermeknek, hogy így igaz. Talán dűnnyögj egy új mesét, fasiszta kommunizmusét -
nívelhogy rend kell a világba...

Lelkiismereti kérdés, hogy a negatív utópiákat is olvassuk.

Szónyi György Endre

George Orwell:

HOMMAGE TO CATALONIA /1939/
részlet

A fordító jegyzete: a mű megjelent: London, 1978, Penguin, a részlet a 208-12 lapokról. Orwell 1937 tavaszán toroklővést kapott a katalóniai fronton, s így betegszabadságra utazva végigélte a barcelonai tisztogatást, amelynek során a köztársasági kormány leszámolt a szélsőballal. Az alábbi részlet azt írja le, amikor Orwell feleségével meglátogatta letartóztatott parancsnokát, a belga Koppot. A szövegben P.O.U.M. /Partido Obrero de Unificación Marxista/ néven szereplő szervezet a spanyol. anarchisták pártja volt, ennek vezetőjét hívták Nin-nek.

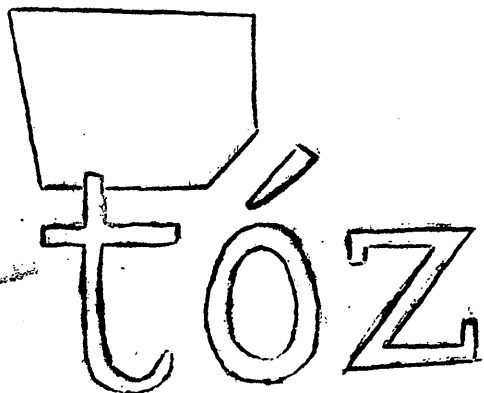
Kopp keresztülkönyökölte magát a tömegben, hogy találkozhasson velünk. Jókedvűnek látszott. "Nos, ugy gondolom, mindnyájunkat kinyirnak", mondta kedélyeskedve. A "kinyirnak" szóra reszketni kezdtem. Névrégen kaptam golyót a saját testenbe, s az élmény még túl friss volt - nem kellemes arra gondolni, hogy ez jó ismerősöddel is megtörténhetik. Abban az időben biztosra vettem, hogy a P.O.U.M. vezető embereit, köztük Koppot is ki fogják végezni. Az első rénhirek Nin haláláról akkor kezdtek a városba szivárogni, és tudjuk, hogy a P.O.U.M.-ot árulással és kénkedéssel vádolják. Minden jel egy hatalmas koncepciós per közeledtére mutatott, amely után a vezető "trockistákat" majd lenépszerűsítik. Igazán rettenetes dolog a barátodat börtönben látni ilyen körülmények között, amikor tudod, hogy nem tudsz segíteni.

Azután Kopp azokról a papirokról kezdett beszélni, akiket elvettek tőle, amikor letartóztatották. Volt köztük egy levél a hadügyminisztériumból, annak az ezredesnek címezve, aki a technikai hadműveleteket vezényelte a keleti hadseregben. A rendőrök ezt is elvették, és nem akarták visszaadni; azt mondták, hogy a rendőrfőnök irodájában fekszik valahol. Talán sokat jelentene, ha visszaszerezhetnénk.

azonnal átláttam, mennyire fontos lehet ez. Egy efféle hivatalos levél, amelyben a hadügyminisztérium és Pozas tábornok rendelkezése van, igazolhatja, hogy Kopp bona fide cselekedett. A probléma az volt, hogyan bizonyítsuk be ennek a levélnek a létezését; ha a rendőrfőnök hivatalában fölbontják, biztosak lehetünk benne, hogy valamelyik besugó előbb--utóbb megsemmisíti. Csak egy ember volt, aki talán visszaszerezhetné, mégpedig az a tiszt, akinek a levél szólt. Kopp már korábban is gondolt erre, s készített is egy irást, amit velen akart kicsempészíteni a börtönből és továbbítani. Án nyilvánvalóan biztosabb és gyorsabb volt, ha szénélyesen megyek. Otthagytam a feleséget Koppal, kisiettem, és hosszas keresés után sikerült egy taxit találnom. Tudtam, hogy minden az időn mulik. Fél hat körül járt, s úgy gondoltam, az ezredes hatkor hagyhatja el a hivatalát - másnapra a levéllel már isten tudja mi történhetett volna: valószínűleg összetépkik, vagy elveszítik valahol az iratoknak abban a rengetében, amely a tömeges letartóztatások miatt bizonyára felgyülemlett. Az ezredes hivatala a hadosztálynál volt, lent a mólónál. Ahogy felrohantam a lépcsőn, a kapuban álló szolgálatos őrszen utamat állta hosszú bajonettjével, és "papirokat" kért. Meglongettem előtte szabadságos levelemet; nyilvánvalóan nem tudott olvasni, és a "papir" minisztériumától megigézve beengedett. Belül egy hatalmas, bonyolult labirintus fogta körbe a központi udvart, hivatalok százaival minden emeleten, és /mivel Spanyolországban voltunk/, senkinek halvány gőze sem volt, hogy hol találhatnám meg azt a hivatalt, amit kerestem. Én állandóan ezt ismételttem: "El colonel; - jefe de ingenieros, Ejército de Este!" Az emberek moslyogtak, és kedvesen vonogatták a vállukat. Mindenki, akinek csak volt valamilyen véleménye, más irányba küldött; fel ezeken a lépcsőkön, le azokon, végig bizonyos összekötő folyosókon, amelyek többnyire zsákutcákban végződtek. És az idő rohant. Az a furcsa érzés volt, hogy valami lidércnyomásos álom szereplője lettem: fel-alá rohangáltam különböző lépcsőházakban, titokzatos emberek jöttek-mentek körülöttem, időnként bepillanthattam rendetlen irodákba, amelyekben írógépek kopogtak, és papirok heverték mindenütt szerteszét. És közben telt az idő, a tét pedig egy emberélet volt.

Végül is még időben odataláltam, és meglepetésemre fogaltak is. Az ezredesnek ugyan színét se láttam, de szárnysegédja, vagy titkára - egy apró ternetű tiszt, csinos egyenruhában, s nagy, kancsal szemekkel - kijött, hogy a hivatal előszobájában meginterjuvoljon. Elkezdtem traktálni a történetemmel. Előljárón, Jorge

Kopp őrnagy érdekében jöttem, aki egy fontos üzenettel éppen a frontra tartott, amikor tévedéspől letartóztatták. Volt nála egy levél az ezredes számára - olyan bizalmas természetű, hogy késeden nélkül vissza kell szerezni. Hónapokig szolgáltam Kopp alatt, s ő a legkitünőbb tulajdonságokkal rendelkező tisztnek bizonyult, csakis felreértésből tartóztathták le, a rendőrség bizonyára összekoverté valakivel, satöbbi, satöbbi, satöbbi. Azután azt bizonygattam, hogy mennyire sürgős volt Kopp missziója a frontra, tudván, hogy ez a legfontosabb momentum. Mindenesetre az egész történet különösnek tetszhetett az én gyatra



nyogi pontoknál rendre átfordult franciára. A legrosszab az volt, hogy a hangon is elhagyott hirtelen, s a legnagyobb erőfeszítéssel is csak valami krakogást tudtam produkálni. Rettegtem, hogy a hangon végképp elenyészik, s apró tiszt majd belefárad, hogy rá figyeljen. Azon gondolkodtam, hogy vajon minek vélhette olhalkulásomat - nem gondolt-e arra, hogy részeg vagyok, vagy hogy csak a rossz lekiismeret bátortalanított el.

Végül is türellemmel meghallgatózott, számos alkalommal bólogatott, úgy tűnt, mintha hitelt adna szavainnak. Igen, hangzott, talán valóban hiba történt. Majd utána kell nézni a dolognak. Mañana - én protestáltam. Nem mañana, nem majd. A dolog sürgős volt; Koppnak már a fronton kellett volna lennie. A tiszt láthatólag megint egyetértett. Akkor jött a kérdés, amitől félttem:

- Ez a Kopp őrnagy, hm, melyik egységénél szolgál?

Ki kellett mondanom a szörnyű szót:

- A P.O.U.M.-miliciában!

- A P.O.U.M!-ban!

Bár csak hitelesen leírhatnám a hangjából kicsendülő riadót. Persze arra kell gondolni, hogyan tekintettek a P.O.U.M.-ra azokban a napokban. A kőn-hisztéria a tetőfokán volt; bizonyára minden igaz republikánus azt gondolta akkor egy ideig, hogy a P.O.U.M. valójában német szolgálatban álló hatalmas kénszervezet. A Néphadsereg egy tisztje előtt akkoriiban effélel mondani olyan volt, mintha a vörös hisztéria idején valaki a Lovasklubban jelentette volna ki magáról, hogy kommunista! A tiszt végigfuttatta sötét szemét az arcomon. Ujabb hosszú szünet következett, majd lassan ezt mondta:

- És maga ugya azt állítja, hogy vele szolgált a fronton. Tehát maga is a P.O.U.M.-milicia tagja?

- Igen.

Sarkon fordult, s eltűnt az ozredes szobájában. Izgatott beszélgetés hallatszott ki. "Mindennek vége", gondoltam, "sohasem fogjuk Kopp levelét visszakapni." S mi több, nekem is be kellett vallanom, hogy P.O.U.M.-ember vagyok, most majd biztosan felhívják a rendőrséget és letartóztatnak, csak hogy még egy trockistával javítsák a statisztikát. A tiszt hirtelen visszatért, megigazította a sapkáját, és szigorúan ránszólt, hogy kövessen. A rendőrfőnök hivatalába mentünk. Előg hosszú volt az ut, vagy husz perc gyalog. Az apró tiszt ment elől, majd nem diszkrétben masirozva. Az egész uton egyetlen szót sem váltottunk. Anikos elértük a rendőrfőnöki hivatalt, láttuk, hogy a legszörnyűbb kinézetű gazemberek - bizonyára rendőrségi kémek, basugók, informátorok - háda tolokodott az ajtó előtt. A tiszt bement, s hosszú, ~~béves~~ vitatkozást lehetett hallani az ajtó mögül; a beszélők hangja néha dühösen felemelkedett, elképzeltén, ahogy vadul gesztikulálnak, rázzák egymás vállát, verik az asztalt. Láthatóan a rendőrség megtagadta, hogy kiadja az ominózus levelet. Végül a tiszt nem jelent, kivörösödve, de kezében ott volt a nagy, hivatalos boríték. Kopp levele. Győzelmet arattunk hát, amely - később ez kiderült - semmit sem jelentett. A levelet rendben kézbesítettük, de Kopp katonai előljárói semmit sem tehettek, hogy kihozzák őt a börtönből.

A tiszt megígérte nekem, hogy továbbítja a levelet.

- De mi lesz Koppal? - kérdeztem. - Nem tudnánk kiszabadítani?

Megvonta a vállát. Ez már egy más dolog volt. A hadügyben nem tudták,

.o.p

bozs
tozs
hös"
im S
ygoh
asot
tzót
ivaj
ssiv
gizs

szokott módon majd érdeklődnek a dolog felől. Többet nem volt mit mondanon, ideje volt, hogy elvéljunk. Mindketten meghajtottuk kissé a fejünket. És akkor valami furcsa és megindító dolog történt. Az apró tiszt habozott egy pillanatig, majd előrelépett; és kezét rázott velem.

Nem tudom, hogy meggyőzően le tudom-e írni, mennyire meghatott engem akkor és ott ez a cselekedete. Leírva semmiség, de akkor nem volt az. Megértéséhez tudni kell, milyen volt a légkör azokban a napokban - gyanu, gyűlölet, hazugságok és rénhírek keringtek mindenütt, plakátok ordították a falakról, hogy én, és mindenki hozzám hasonló valójában fasiszta kén. És mi a rendőrfőnök irodája előtt álltunk, besugók és agent provocateur-ök hadával szenkőzt, akik közül bármelyik tudhatta, hogy tulajdonképpen én is körözött vagyok!

Azért irtan ezt le, mert bár triviális történet, mégis jellemző Spanyolországra. A nemeslelkűségnek olyan fellobbanását mutatja meg, amit még a legrosszabb körülmények között is tapasztalhatunk a spanyolok között.

Fordította: Szőnyi György Endre

+ + +

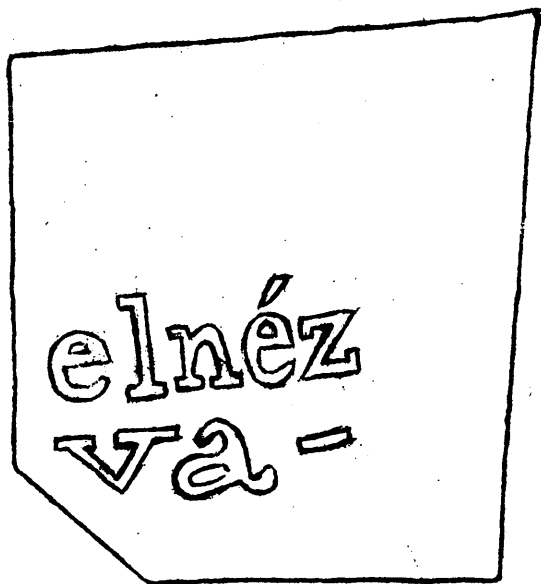
HELYREIGAZÍTÁS

"Mi autentikusan tudunk beszélni a korról." Így kezdi a Filmkultura 1983/5. számában nyilatkozatát Bacsó Péter. A nyilatkozat egészéből és legújabb filmjéből azonban más derül ki. Nemcsak az autentikusság hiánya, hanem egy sokkal súlyosabb vétség.

Lássuk előbb a beszélgetés néhány pontját. Bacsó 1945-re utalva lejáratottnak és korrumpált pártokat, és egyetlen alternatívaként a Kommunista Pártot jelöli meg. Ezt elfogadhatjuk, mint személyes meggyőződést. De azt, hogy a párt, illetve az ország építésének programját 1949-ig sikeresnek nevezi, sugallva ezzel, hogy az ez-

után jelentkező "torzulások"-nak ehhez a szakaszhoz nincs közük, már nem fogadhatjuk el. Vagy siker a pártok, illetve a demokratikus koncepciók folyamatos felőrlése, lehetetlenné tétele? Siker az, hogy a gazdasági élet legfőbb irányítójává fokozatosan a tervutasítás válik? Siker az irodalmi, művészeti élet pluralizmusának 1949-50-ben befejeződő leépítése? Folytathatnánk. Bacsó általánosságokban beszél, újjáépítésről, az infláció negálításáról, stb. Feltett kérdéseinkhez viszonyítva már itt csusztatást érzünk.

Újabb időpont - a kor naga. A rendező itt a demokratikus kontroll hiányát és a "cél szentesíti az eszközt" elv gyakorlását emeli ki, mint a kor vétkét. Saját szerepét elemelve a megtévedt magánember szintjéről beszél az 50-es évekről, aki túllőtt a célon, aki hibáztatható, aki ma bevallja - filmbe rendezi - "tévedéseit".



gédiájában megmutatni. Ezzel a mának szóló üzenete is érvényét veszti. Ezt nemcsak a beszélgetésről állapíthatjuk meg, hanem legutóbbi filmjeiről is.

A továbbiakban ezen az uton - a mitizált nagánszemély bűnössége az abszurd történelmi helyzetben - jut el a már erkölcsünket háborító kijelentésig: "Mert tulajdonképpen bizonyos fokig "történelmi szereposztás" kérdése volt, hogy kiből lett kihallgató, s kiből kihallgatott." Ez a mondat mélységesen sérti azokat, akik semmilyen rendszerben nem lettek kihallgatók. Sérti azokat az ezreket, akik éppen ezért lettek kihallgatottak. Vagy akik másért. A kihallgatókat azonban felmenti. Szereplőnek tünteti fel, aki éppen most ezt a szerepet játssza el. Bezárul a mitikus kör. Színház ez, a vér csak festék, az elkobzott javakat az előadás végén visszaadják, a forradalom megszállottjai civilben békés polgárok, vagy elnekórtani esetek, a rendőrök kedvesen szigorú, csetlő-botló burleszk tartozékok; könnyezni pedig csak a harangvirág könnyezik a langyos reggeli szélben. Ha így van, lehetünk ironikusak, abszurdak, operettesek, stb., mint a "Te rongyos élet".

Csak hogy a vér és a könny valódi. A csizma sarka is. A széjjeldult szoba, a tiltott könyvek listája, a száj sarkában most már örökösen remegő cigaretta, a sebesre dolgozott tenyér. Akkor hát mi ez a film? Mert ilyen alakjai sohasem léteztek az ötvenes éveknek. Mert az internálás nem teniszparti, majális, a beszolgáltatás nem kacsák és disznók ügyetlen kergetése, míg a gazda leleplező, kritikus haraggal a kamerába néz.

Agh Attila kritikájában azt írja, hogy ne keressünk hibát a filmben, mert az konstruált valóság. És abszurd. Hibát nem is keresünk: Bacsó egész ideológiai /művészeti/ alaptételét - ti. mitizálás, ironia, tetszetős önkritika - és filmjeit is, teljes egészükben elvetjük. A művészet konstruálhat valóságot /ha már ebben a vulgáris rendszerben gondolkodunk; ti. valóság-ábrázolás viszonyában/, de csak úgy, hogy azt éleesebbé, láthatóbbá, megfoghatóbbá, átélhetőbbé tegye.

A "Te rongyos élet" néhány dolgot azonban elért. Olümposzi magasságokba emelte a történelmehanisítást, mindazok életét semmibe vette, akik becsültesek tudtak maradni az ötvenes években, a mai nézőt pedig pontosan bemérte: röhögjön magán, ha már mást nem tehet. A film célja persze nem ez. "Mi beszélhetünk erről a korról!" - mondja Bacsó a második szót hangsúlyozva s mondva ezzel: mi éltük át, benne voltunk, tapasztaltunk - hallgassátok! Én kiegészítem a mondatot egy újabb hangsúllyal: Mi beszélhetünk. /A "Mi" után kis szünet, a "beszélhetünk" kissé elégedetten ejtve./ Igen. Ezzel a jelen valóságának kellős közepében vagyunk. De erről inkább beszéljünk mi!

Balog József

+++

Gondolat-jel 1984. 1. sz.
A JATE BTK KISZ-szervezetének kiadványa
Kiadja a JATE BTK KISZ-titkára
Készítette a " - " alapszervezet. /titkár: Galamb György/

mb

A BÖLCSÉSZRŐL

A Gondolat-jel legutóbbi számában érdeklődéssel olvastam Balog József írását a Bölcsész című kari kiadványról. Előrebocsájtom: nem kívánok vitatkozni a szerzővel és cikkével, ugyanakkor - megköszönve, hogy egyáltalán foglalkozott az általam szerkesztett antológiával - néhány megjegyzéssel igyekszem egészíteni a Bölcsészséről kialakított képet.

Ezt a szót használtam főtebb: antológia. Azért maradtam ennél a kifejezésnél, mert szándékunk szerint versek és prózai szövegek füzérét kívántuk egybegyűjteni, mikor ezt a számot készítettük. A többes szám itt nem az esszéíróra kötelező grammatikát jelzi, hanem azt, hogy kezdetben valóban többen - Hévízi, Nagy, Sziij, Mórocz és Jónagan - álltunk össze, hogy megvalósítsuk Herbszt Zoltán /az előző szám szerkesztője/ szándékát: A következő Bölcsész legyen antológia. Ezt a célt Herbszt Zoltán sajnos nem érhet-e el, korai halála közbeszólt.

1981 nyara után hosszú ideig nem jelentkezett senki sem, hogy kezébe vegye a Bölcsész ügyét. Később már túl sokan és sokféleképpen próbálkoztak a kiadvány szerkesztésével, rengeteg időt elveszítettünk. Ezért biztak meg a társaim azzal, hogy egyedül szerkeszsem meg a Bölcsészt, vállalva az egyéni izlés következményeit.

A Bölcsészt természetesen nem lehet feladaton minősíteni, a benne szereplő alkotókról az összeállítás végül is megfogalmazta véleményemet. Az izlést azonban más körülmények is befolyásolták, nem csupán a viszonylag jól megírt művek csekély száma. Időközben ugyanis már készült a négy szegedi fiatal költőt bemutató helyi kiadvány is, A hazatérés lehetőségei. Ezért szerepel a Bölcsészben kevesebb mű Józsa Fábiántól és Vecsernyés Inrétől, és ezért jutott nagyobb tér Nagy Inre szövegeinek - végre egy próza-író a tájékon! - és Sziij Ferenc verseinek.

Ugy gondolom, elegendő szerkesztői koncepció az, hogy a gyűjtemény súlypontjai-- Herbszt a kötet élén, Nagy Inre negyven oldalnyi szöveggel, Sziij az antológia sorrendben utolsó szerzőjeként - jól elkülönülnek. Ráadásul szerkeszteni csak elkészült műveket lehet...

A legutóbbi Bölcsész antológia volta nem jelenti azt, hogy ezután csak szépirodalmi alkotások jelenhetnek meg a kar reprezentáns kiadványában. Gondolom, többek elképzelésével találkozok az az elgondolás, miszerint három állandó rovat működtetésével kellene a Bölcsészt összeállítani. A hagyományok a szépirok rovatát megkövetelik, emellé a tematikusan szerkesztett vagy esetlegesen egymás mellé került tanulmányok kerülnének, végül pedig a fiatal irodalom vagy nagy szerzők egy-egy művéről szóló kritikák.

Nem tudnám megbocsátani sem magának, sem a fiatalabb bölcsészhallgatóknak, ha a következő szám olyan leendő társaink közébe kerülne csupán, akik ma még csak azon törik a fejüket, hogy milyen szakra jelentkezzenek. Az új Bölcsészbe ugyanis eddig egyetlen kézirat sem érkezett.

Dlusztus Inre

+ + +

miért?

KALLÓS ZOLTÁN ÉS CSÓÓRI SÁNDOR A MÓRAKOLLEGIUMBAN

Március 3-án a Móra kollégium vendége volt Kallós Zoltán és Csóóri Sándor. Aki azon az estén jelen lehetett, szerencsés embernek mondhatja magát, hisz "élőben" hallhatta a Kolozsváron élő néprajzkutatót, aki utoljára tíz éve járt Magyarországon!

Engem - aki szintén először hallhattam Őt - nagyon meghatott az a mély őszinteség, szeretet és tisztelet, mellyel arról a népi kultúráról beszélt, aminek megmaradásáért dolgozik, s aminek megőrzése, továbbadása a mi feladatunk.

A romániai magyar népcsoportokról tartott előadása után megszólaltatott magnóról egy moldvai /lészpedák/ csangó asszonyt, azután egy fekete-laki asszony siratta a katona fiát, s magyarszováti, klézsei, széki lakodalmas táncszókat hallhattunk. Ezek a táncszók és Kallós Zoltán előadásának valanennyi példája /siratók, keservesek/ szép bizonyítéka annak, hogy a magyar népi kultúrában nincsenek történelmi, földrajzi határok, hiszen ezek a Mezőségeken, Moldvában éppúgy élnek, mint a Dunántúlon.

Az előadás után a hallgatóság kérdéseire Kallós Zoltán és Csóóri Sándor közösen válaszolt. A továbbiakban összefoglalom a kérdéseket és a rájuk adott válaszokat.

K: Ugy érzen, hogy a népművészeti alkotások létrehozásában az egyéniségnek és az improvizációnak nagyon fontos szerepe van. Ezt bizonyította az előadás is. A köztudatban viszont az él, hogy egy-egy folklór-alkotást a közösség mesél, énekel világra.

V: Igen, az ember saját érzelmeivel gazdagítsa a nyelvet! Egyéniség nélkül semmi sincsen. Láthattuk, hogy a költészetüket saját sorsukkal gazdagították. Minden egyéni élethelyzetre volt daluk.

K: Hogyan őrzik Erdélyben a hagyományokat? Mert az én szülőföldemen, a Muraközben nem sok jót lehet mondani erről.

V: A falu népétől is sok függ, hogy mennyire ragaszkodnak a régiék kultúrájához. De köztudott, hogy annál jobban kibontakozik a nemzeti jelleg, minél nagyobb az idegen hatás. Van egy sajátos mozdás- és beszédkultúránk, ami tartást és viselkedést követel. Erdélyben az egymást váltó fejedelemségek is biztosították a kulturális folyamatosságot, ugyanakkor Magyarországon török uralom alatt állt. Kevesen tudják például, hogy a széki vagy a mezősegi bonchidai zene mennyi rokonságot mutat a fejedelmi udvarban játszott reneszánsz zenével. A régi nemzeti szervezeti forma fennmaradásaként egyes falvakban még ma is nemzeti-szereplőként járják a táncot és vonulnak templomba.

K: Milyen ütemben pusztul a népi kultúra? Bartókék a maguk idejében azt mondták, hogy a huszonegyedik óráját éli.

V: Pusztul. Attól függően, hogy milyen mértékben veszik át a fiatalok. Sok minden siettetetheti ezt a pusztulást. A századfordulón például Budapestről elindult a slágerkultúra. A Pesten járt katonák eldicsekedhettek azzal, hogy ők a "modern" zenét ismerik. Mert hiszen odahaza ezt hallották: Szerelen, szerelen / átkozott gyötrelen, / miért nem virágoztál / minden fátetejen. S mit hoztak ehelyett magukkal a fővárosból: "Lesz maga juszt is az enyém, csak az enyém..." A századfordulón lezajlott kulturacserét alig lehetett jóvátenni. Ezt vették észre Bartókék. Azt, hogy a varrottasok helyén megjelentek a feliratos falvédők, a cserépedények helyét elfoglalták a bádoggpoharak. Ha a parasztság nem tartja fontosnak kultúrája megőrzését, ha lemond róla - mert hisz a közösségek felbonnlásával életformája is felbonlott - akkor az értelmiség kötelessége, hogy átvegye azt, mert az az

helyére kerül, ha a kultúra irányítói tudják, hogy a nemzeti hagyományt erősíteni kell. A civilizáció ellen is lehet védekezni. Létezik valami olyan is, amit szellemi árvízvédelemnek nevezhetünk.

K: Hogyan alkalmazzák Erdélyben a Kodály-nódszert?

V: Sehogy. A japánok, az angolok jobban átveszik, hiszen a sajátjukat tanulják meg így könnyebben. Érdekes, hogy a japánoknál nagyon hamar elterjedt a táncház-mozgálon is.

K: Véleménye szerint folklorizmusnak van-e lehetősége a mai magyar irodalomban?

V: A költészet különféle korszakaiban a népművészet jelenléte kitapintható, Balassitól Nagy Lászlóig. És biztos vagyok benne, hogy, ha más formában is, de ezután is így lesz. Petőfi népies versei csattanóra végződnek, egy lélektani helyzetet verselt meg a népdal ütemére. József Attila a kornak megfelelő képzeteket szabaddította rá a formára. Juhász Ferenc néhány versében megtartja a népdalformát, de saját áradásával tölti meg, ami megmarad a vers szövetében, alkatában. Lehet, hogy husz év múlva újra éled az a balladai hang, ami Aranynál is fölbukkant. De a balladának egészen más természete hadd majd, mert ez a hatás kimeríthetetlen, akár a nyelv. Elképzelhető, hogy a most divatos szabadvers-típus újra a fegyelmezettebb mederbe kerül, és visszatérhetnek a népművészet különböző hangjai.

Erdélyi Eszter

+ + +

HIREK---HIREK+++HIREK---HIREK+++HIREK---HIREK+++HIREK---HIREK

1984 március 8-án összegyűlt a Bölcsészkar egy maroknyi hallgatója, hogy megvitassa a bölcsészettudományi képzés távlati fejlesztésének koncepcióját, mely az ún. "kék füzet"-nek, az egész felsőoktatás fejlesztése tervének már a lebontott változata. A vitát a kári KISZ-bizottság és a kári, egyetemi tanács tag hallgatók szervezték. A vitaindítót Galamb György tartotta.

A hozzászólások, a vita általában konkrét kérdésekkel foglalkozott. Többen érintették az alapképzés jellegének kérdését. Ebben a periódusban az alapozó, módszertani tárgyak művelését tartanak fontosnak, ill. ekkor kellene elsajátítani az olyan módszereket /cédulázás, a jegyzetelés technikája, a katalógusok használata/, melyek hozzátartoznak a további tanulmányok mindennapjaihoz.

Felmerült az a kérdés is, mi a szerepe ennek az összejövételnek a koncepció további sorsában, mit tehet a kári Tanács, hol futnak össze a különféle vélemények. Talán meglepetésként érte a jelenlevőket, hogy mennyire korlátozottak a lehetőségeink. Egyébként a kári Tanács is csak véleményezhette a javaslatot.

Kevesebb szó esett a reform anyagi feltételeiről. Abban azonban megegyeztünk, hogy nem lehet azokat figyelmen kívül hagyni. Tettük ezt Szajbély Mihály megjegyzése után, aki a "Jánbor szándék" példájával bizonyította, mi a sorsa az olyan tervezetnek, mely a mostani szűkös helyzetet véve alapul olyan változtatásokra koncentrál, melyek nem igényelnek különösebb anyagi befektetést.

A tervezet állást foglalt az egyszakosság mellett, kivéve a nyelvszakokat, ahol a képzés kétszakos maradna. A jelenlevők egyetértettek az egy-ill. másfélszakosság bevezetésével, de elvetette a nyelvszakosok kötelező kétszakosságát, tekintettel az elképzelés homályosságára és a nyelvszakosok magas terhelésére. Helyeslással találkozott a jelenlevők egyikének föl-

szakra történő szétválasztására.

Fölvetődött, hogy miért nem hív meg az egyetemen nagyobb számban tudományos kutatókat előadások tartására, és hogy lehetővé kellene tenni a hallgatói csoportok számára "külső" előadók meghívását.

Hiányzott az anyagból az egyetemen és a főiskola egybenövésének ütemezése és a konkrét javaslat a vidéki egyetemen "periférikus" helyzetének föl-számolására.

A tervezettel összefüggésben szóba került az oktatók vélelményezésének rendszere is. Sokak szerint nem szabad lemondani róla, annak ellenére, hogy nem vált rögtön, a bevezetése után az oktatók minősítésének, jutalmazásának egyik szempontjává. Az Angol Tanszéken egyébként egy újfajta, tesztszerű vélelményezési formával kísérleteznek.

A tervezet egészéről elmondható, hogy igen változó színvonalu: jó javaslatok és csak ötletszerű, tapogatózó elképzelések változtatják egymást benne. Elég nehéz lesz a kar vezetőinek megtenni a korszerűsítés következő lépését: a tervezet alapján, szűkös anyagi helyzetben készíteni el a helyi fejlesztés tervét, melynek határideje ez év vége.

Németh Mária

□ A Kari Tanács március 1-i tanácskozásán fontos személyi kérdésekkel foglalkozott. A kar dékánja, Serfőző Lajos már tavalyi megválasztásakor jelezte, hogy csak egy évig kívánja posztját betölteni. Ezért a Kari Tanács Mikola Tibort javasolta dékánnak. Az ő megüresedett helyére /oktatási dékánhelyettes/ pedig Szalanin Editet javasolták. A tudományos dékánhelyettes posztjára Anderle Ádánöt jelölték, de a szavazás nem hozta meg a Kari Tanács által akkor szükségesnek hitt minősített többséget. Az Elnöki Tanács pár nappal azelőtt hatályba lépett rendelete értelmében azonban egyetemesen elfogadta a /Magyar Közlöny, 1984. 9. sz./ a dékánhelyettesek rektori kinevezése előtt elegendő a Kari Tanács vélelményének "meghallgatása" /nem világos, mit fed ez a kifejezés/; Anderle Ádán ennek ellenére - értesülésünk szerint - visszalépett jelölésétől.

A Kari Tanács az Idegennyelvi Tanszékcsoport élére Csuri Károlyt, a Pedagógiai-pszichológiai Tanszékcsoport élére Ágoston Györgyöt, a Klasszika-filológiai Tanszékcsoport élére Szádeczky-Kardoss Samut, a Történelmi Tanszékcsoportéra Makk Ferencet, a Magyar nyelvi és irodalmi Tanszékcsoportéra pedig Róna-Tas Andrást javasolta. Az Egyetemi Tanács március 8-i ülésén az összes jelölést jóváhagyta.

A Kari és az Egyetemi Tanács a következő javaslatokat tette a miniszternek a tanszékvezetőkre vonatkozóan: Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék: Kányó Zoltán; Német Tanszék: Salyánsi Miklós; 2. sz. Irodalomtörténeti Tanszék: Grezsa Ferenc /eddig a JGYTF-en /oktatott/; Olasz Tanszék: Szabó Győző /eddig az ELTE-n és a padovai egyetemen /oktatott/; Finnugor Tanszék: Mikola Tibor; Angol Tanszék: Rozsnyai Bálint; Történelmi Segédtudományi Tanszék: Makk Ferenc; Altajisztika Tanszék: Róna-Tas András.

Sipos Katalin

□ Az Elnöki Tanács módosította a felsőoktatási intézményekről szóló 1962-es törvényerejű rendeletét. Ennek értelmében: A rektorhelyetteseket a miniszter bizza meg az Egyetemi Tanács "meghallgatásával". /Eddig az Egyetemi Tanács választotta minősített többséggel./ A dékánhelyetteseket a rektor bizza meg, ~~ezelőtt~~ ~~hitt~~ "meg kell hallgatni" a Kari Tanácsot. /Eddig: a Kari Tanács választotta minősített többséggel, a rektor jóváhagyta. A tanszék- és tanszékcsoportvezetőkre a Kari Tanács tagjai és a miniszter tehet javaslatot, melyről az Egyetemi és a Kari Tanács "véleményt nyilvánít", s ~~végül az utóbbi figyelembevételével a miniszter adja a meghívást. /Eddig:~~